

Marinko Čulić

Himna NOB-a

Negdje polovicom Drugog svjetskog rata gvardijan franjevačkog samostana u Širokom Brijegu poslao je pismo Anti Paveliću u kojem predlaže da se stanovništvo Dalmacije raseli u istočnu Bosnu i druge dijelove NDH. Obrazlaže to masovnim partizanskim ustankom u dalmatinskom kraju, zbog kojeg nigdje više „ne bi smjelo biti tri Dalmatinca zajedno, jer ukoliko se to ne učini, Dalmatinci će kao izrodi hrvatskog naroda dovesti do propasti NDH”. Pismo s ovim drastičnim demografskim preporukama nikada nije stiglo Paveliću, jer su ga zajedno s ostalom poštom koja je poslana iz Širokog Brijega u Mostar zaplijenili borci Treće dalmatinske brigade, koji su tada vodili teške borbe u Hercegovini.

O pismu i njegovom sadržaju saznajemo tek danas, iz knjige sjećanja epski poznatog partizanskog komandanta Vicka Krstulovića (1905 – 1988) „Memoari jugoslavenskog revolucionara”, koja je čekala na objavljivanje puna tri desetljeća. Toliko je dugo ovo uzbudljivo štivo o dalmatinskom partizanskom pokretu bilo nepoćudno za jugoslavensku historiografiju pocijepanu ratovima deve-desetih, ali nesvarljivo i za historiografiju socijalističke Hrvatske i Jugoslavije. U njoj je, naime, po najboljim zasadama „povijesti odozdo” opisan antifašistički ustanak u Dalmaciji kao nešto autohtono, čemu su tadašnji vođe partizanske revolucije u Jugoslaviji i Hrvatskoj (Tito, Bakarić, Hebrang...) nesumnjivo dali smjer. Ali se on sadržajno punio i bujao iznutra, djelomično nadrastavši i spomenute vođe, a snagu su mu davali bogata tradicija radničke i sindikalne borbe između dva svjetska rata te specifične okolnosti jedne pokrajine koju su svojatali Talijani, pri čemu je povratak u hrvatsku i jugoslavensku maticu bio propleten ravnodušnošću ili čak otvorenom izdajom i kolaboracijom te matice.

U takvoj situaciji u Dalmaciji je buknuo najmasovniji partizanski pokret u Jugoslaviji, tako da je među poginulim partizanima na Neretvi i Sutjesci bila gotovo polovica Dalmatinaca, a sam Krstulović na jednom mjestu u knjizi zapisuje: „Istina je da su Komiža, Imotski, Split, Šibenik ili male Bilice dali više boraca na Sutjesci od Beograda, Zagreba i Ljubljane zajedno.” Tu je rečenicu dalje dopunio zajedljivom primjedbom da to nikada nije uvaženo od službene historiografije, koja je apologetski polazila od „presudne uloge Tita i Vrhovnog štaba”. Kroz to se zrcali osebujna svojeglavost ovog radničkog puntara i partizanskog komandanta, koji je uz Koću Popovića, amblematskog komandanta Prve proleterske brigade, bio svakako najpoznatiji jugoslavenski gerilac koji nije slijepo slušao partijske direktive na početku ustanka, pa čak ni Titove zapovijedi kasnije. To je rezultiralo njegovim smjenjivanjem s mjesta divizijskog komandanta, pa i rasformiranjem Devete dalmatinske divizije, čemu se otvoreno suprotstavljao, a nastavio je s tim svojim „burgijanjima” i poslije rata, inzistiranjem na jadranskoj orijentaciji Jugoslavije i Hrvatske, na ograničavanju partijskog „dijamata” i državničkih ovlasti samog Tita. Kolika je u tome bila uloga Krstulovićeve „teške naravi”, u to neću ulaziti, jer se o tome nedovoljno zna ili barem ja nedovoljno znam. Ali, ova knjiga živo i uvjerljivo sugerira da se podcjenjivala i podcjenjuje garibaldinska uloga Dalmatinaca u partizanskom ratu i revoluciji (izraz koji je u mail-prepisci sa mnom upotrijebio Vickov sin Vladimir, priređivač i urednik očevih memoara). Ta garibaldinska uloga najbolje se vidi po mom dojmu iz dva detalja iz knjige. Kada se partizanska vojska koju je vodio Tito prvi put u ljeto 1942. sreća s dalmatinskim partizanima koje je predvodio Krstulović, prvih je bilo otprilike 3.800, a Dalmatinaca skoro 10.000. Bili

su to već prekaljeni borci, koji su hrabrost i visprenost pokazali odmah na početku okupacije, kada su u gotovo filmski režiranim komunističko-skojevskim akcijama postavili crvenu zastavu na fašističkom domu u Hvaru, a u Trogiru čak i na zgradu talijanske kasarne. Bio je to jasan nagovještaj ratničke ingenioznosti Dalmatinaca, koja se poslije u ratu potvrdila i kroz istu takvu ingenioznost u stvaranju novog društva na temeljima bratstva i jedinstva. Ti temelji danas su razoreni i prezreni (na što ću doći u završnici teksta), pa se o tome može govoriti s hladne distance kao o mrtvoj prirodi, ali ne bez stava.

Stav je da bratstvo i jedinstvo nije neka utopijska izmišljotina Titovih komunista, kako se dernjaju današnje nacionalističke propagande, nego neophodan minimum na kojem međunacionalni odnosi na ovom prostoru jedino mogu imati humanu dimenziju, što su nedvojbeno potvrdili koliko krvavi toliko i bijedni jugoslavenski ratovi devedesetih. Pa da vidimo kako su to radili Dalmatinci 1941. i narednih godina. Ovdje će neke sigurno iznenaditi da su oni malo „kasnili” s antifašističkim otporom početkom rata, barem se tako mislilo u vrhu KPJ-a i KPH-a, pa se, očito pod dojmom srpskog ustanka u dalmatinskom zaleđu, vršio pritisak i na Krstulovića da što prije napravi isto. Zbog toga je dalmatinski partizanski pokret u početku doživio teške poraze, a stvar je nezaustavljivo krenula tek kada su se dijalektički spojile srpska i hrvatska komponenta oružanog ustanka. Srbi se, naime, jesu prvi digli na oružje, ali na početku nisu, kazuje ova knjiga, pokazivali preveliku želju da se sukobljavaju protiv „svojih”, četnika. Prvi su protiv „svojih” – ustaša – udarili dalmatinski partizani, Hrvati, nakon čega su to napravili i Srbi, i to je taj dijalektički spoj o kojem ovi memoari govore s maksimalnom uvjerljivošću. Krstulović to nigdje ne kaže, ali iz knjige se jasno čuti da bez tog dalmatinskog hrvatsko-srpskog spoja partizanski pokret ne bi uspio, što praktički znači da ne bi bili mogući ni avnojevska Jugoslavija ni zavnohovska Hrvatska.

Eto, o takvoj knjizi je riječ. Kada je čovjek čita, stječe dojam da pred sobom ima tekst himne Narodnooslobodilačke borbe, ali ne u patetičnom ključu, nego kao preciznu rekonstrukciju NOB-a iz jedne ishodišne točke – hrvatsko-srpskog oružanog bratstva. Da se razumijemo, u Krstulovićevoj knjizi nema ničeg što bi dovelo u pitanje Titovu ulogu kao glavnog projektanta tog bratstva. Ali kako je historiografija u SFRJ-u i SRH-u zbilja bila „titocentrična”, podcijenjena je uloga Dalmacije i Dalmatinaca, pa je, paradoksalno, jasnije i preciznije progovorio o tome spomenuti franjevački gvardijan iz Širokog Brijega. A kada je tako bilo do 1990. godine, ne treba trošiti riječi kako je bilo poslije.

Dalmacija je godinama žigosana kao komunistička kolijevka jugoslavenstva, što je u najboljem smislu zbilja i bila, pa je se za kaznu gurao i još gura pod ustašku zastavu, onu istu pod kojom je izručena fašističkoj Italiji. Istinabog, neke pozitivne iskorake napravila je Sanaderova Vlada, a sada i Milanovićeva, ukinuvši saborsko pokroviteljstvo nad komemoracijom na Bleiburgu. Ali, zatim se prepala vlastite odvažnosti i u očitij želji da se ovo „ispravi”, pojavio se prijedlog Ministarstva branitelja da se zakonski osigura „dostojno počivalište” svima koji su izgubili život u Drugom svjetskom ratu i u poratnom vremenu. Kako je u obrazloženju prijedloga ministar Predrag Matić dao nevjerojatnu, krajnje podinteligentnu izjavu da su za njega „Jadovno i Jazovka isto”, očito je da se radi o reciklaži stare Tuđmanove ideje o „miksanju” partizanskih i ustaških kostiju u Jasenovcu.

I, naravno, uslijedila su reagiranja. Već standardno, prvi se javno usprotivio povjesničar Danijel Ivin (logično zaključivši da ovim hrvatska država preuzima obavezu „dostojno” obilježiti čak i grob Maksa Luburića) a, kako se čuje, i neki drugi, uključujući premijerovog savjetnika Slavka Goldsteina. I sada zakonodavac ima

problem s tim svojim zakonom. Riješit ga može samo tako da odustane od njega, a ako oko toga ipak ima nekih dilema, Krstulovićevu memoarsku knjigu u ruke. Pa na čitanje.

Novosti Broj 671/ 29. 10. 2012.